

AB ÜLKELERİNDEKİ TÜRKLER VE TÜRK ARAŞTIRMALARININ GELİŞİMİ

Recep Ertürk*

Özet: Avrupa ülkelerine yaklaşık yarım yüzyıl önce gitmeye başlayan Türklerin orada ilk statüleri “misafir işçi”dir. Zamanla bu tanımlama değişmiştir. Elbette geçen zaman içinde Avrupa ülkeleri de değişim geçirmişlerdir. Göçün başladığı yıllardaki “Federal Almanya”nın yerini günümüz AB üyesi Almanya almıştır. O yılların göç alan Avrupa ülkelerinin yerini de AB almaktadır. Geçen bu yarım asırlık sürede başlangıçta sadece “işgücü göçü”, “işçi göçü” ya da “misafir işçi” gibi tanımlamalarla karşımıza çıkan sorun erken zamanlarından itibaren çeşitli disiplinlere mensup toplum bilimlerinin ilgisi içinde olmuştur. Bu ilgi giderek de yükselmektedir. Bu yazıda olayın seyri göz önünde bulundurularak söz konusu literatürle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Yazıda bir Avrupalılık kimliği oluşturulması çabaları bağlamında kimliğin statik bir şey değil aksine dinamikliğini vurgu yapılmakta AB ülkelerindeki Türk kimliğinin gelecekte kazanabileceği olası nitelikler irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşgücü göçü, işçi göçü, misafir işçi, eurotürk, AB (Avrupa Birliği), Türk diasporası.

Turks in EU Countries and Deveelopment of Studies on Turks

Abstract: As the Turks started to migrate to the European countries nearly half a century ago, their first status there was “guest workers”. In time, this description has changed. Of course, throughout the same period of time, the European countries have gone through changes as well. The “Federal Germany” of the years when the migration started has been replaced by the EU member Germany. And the migration receiving European countries of those years have been replaced by the EU. The problem which we faced through descriptions such as “manpower migration”, “workman immigration” or “guest worker” in the beginning has been an object of interest for the social sciences of various disciplines throughout this half a century and this interest has been gradually increasing. In this article, the related literature has been evaluated, considering the course of this fact. This article focuses on the discussions about the common European identity and stress dynamic sides of identity.

Key Words: Manpower migration, workman immigration, guest worker, Euroturk, European Union, Turkish Diaspora.

---

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

Bugün Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk nüfus Avrupa kıtasında yer alan bazı ülkelerin nüfusundan daha fazladır. 50 yıllık süreç içinde dünyada çok önemli değişimler ve gelişmeler olduğu gibi Avrupa ülkelerindeki Türk nüfus da önemli ölçüde nitelik değiştirmiştir. En başta da başlangıçta söz konusu ülkelere gidişin ve orada bulunmanın temeli büyük ölçüde değişmiştir. Erken zamanlardan itibaren Avrupa'ya giden Türk işçilerine yönelik, "uyum" ya da "sorun" temalı araştırmaların yerini giderek "entegrasyon", "asimilasyon" temaları almaya başlamıştır. Avrupa ülkelerindeki Türklere yönelik araştırmalar sayıca fazla olmasına karşılık, Avrupa coğrafyası dışı ülkelere giden Türkler benzer ilgiyi görmemişlerdir. ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi Batılı ülkeler yanında Yakındoğu ülkelere giden Türkler benzer ilgiyi görmedikleri gibi buna bağlı olarak da yaygın araştırmalara konu edildiklerini söylemek güçtür.

Özellikle kıta Avrupa'sına giden Türklerle ilgili araştırmaların sıklığı ilgi çekmektedir. Bunda söz konusu ülkelerdeki Türk nüfusun sayıca fazlalığına bağlı bazı nedenler akla gelse de sorunun bununla sınırlı olmadığını düşünmek için elde birçok neden bulunmaktadır. Yine Kanada, ABD ya da Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkelere gidenler daha başlangıçta göz amaçlı giderlerken, Avrupa'ya giden birinci kuşak, orada da tanımlandığı şekliyle "misafir işçi" olarak tanımlanmışlardır. Bu belli bir zaman söz konusu ülkelerde kalıp sonra geri dönüşün düşünüldüğü veya beklendiği kabulü ile ilişkili bir tanımlamadır. Ancak süreç bu şekilde gelişmemiştir. Sorunun farklı boyut kazanmasının niteliklerini kavramak kadar, Avrupa'daki Türk nüfusun seyrinin gösterdiği yönelimleri kavramak gereği söz konusu ülkelerde yaşayan nüfusla ilgili saha araştırmaları içinde mümkün görünmemektedir. Aksine söz konusu çalışmaların, yeni baştan düşünülmesi, değerlendirilmesi gereği bulunmaktadır. Gerek ülkemizden giden araştırmacılar, gerekse söz konusu ülkelerdeki araştırmacılar, ya da öğretim amaçlı Avrupa ülkelerine giden toplum bilimlerine mensup öğrencilerin yüksek lisans, doktora veya doktora sonrası (çeşitli fon ve vakıflar ya da araştırma kurumlarınca desteklenen) araştırmaları günümüzde hatırı sayılır bir literatür oluşturmaktadır. Bu literatürün anlam kazanmasının koşulu kuşkusuz üstünde yeni baştan düşünülmesidir. Bu anlamda söz konusu literatürle ilgili ilk söyleyebileceğimiz söz konusu literatürün zaman içinde tematik olarak da evrim geçirdiğidir. Araştırmaların "Almanya'daki Türk işçilerin sorunları", Almanyadaki göçmen işçilerin sorunları" vb başlıklardan

“euro-türkler”e uzanan bir çizgi izlediğidir. Yine her düzeydeki araştırma bir biçimde ya “Türkiye’nin batılılaşması-modernleşmesi”ne ya da “Türkiye’nin AB’ye katılım macerası”na bir biçimde iliştilmiştir.

Konu açısından bazı saptamaların önemi bulunmaktadır. İlk olarak “2. savaş sonrasında Almanya’nın göçmen ülkesi durumuna getirildiği” konusu yeterince üstünde durulmuş bir konu değildir. II. Dünya Savaşı sonuçları itibarıyla Almanya’nın ikiye bölünmesi ve her iki almanya’nın da tarafların vitrini olması sorunu da Türk toplum düşüncesinin ilgisini çekmemiştir. Yine tarihte Germania’dan Roma’ya doğru göç olurken 20. yy’ın ikinci yarısı ile birlikte İtalya’dan Batı Almanya’ya göç oluşu sadece endüstrinin kendisi ile açıklanabilecek bir konu değildir.

Erken zamanda farklı batı ülkelerindeki ya da Almanya ve benzeri federal yasalarla yönetilen ülkelerde Türkleri ve elbette diğer göçmenleri bağlayan çalışma, oturma, dolaşım, sosyal güvenlik, sağlık vd yasalarla ilgili ayrıntılar çeşitli çalışmalarda öne çıkmıştır. Yine öne çıkan konulardan birisi de çeşitli Avrupa ülkelerinin göçmen politikaları olmuştur. Özellikle göçmen politikaları yasalaştırmalarından ve mevzuatlardan kalkılarak bu politikaların ışığında göçmen işçiliğinin ve genel olarak göçmenliğin durumunu tasvir etmiş, kimi çalışmalarda da olası çıkış yollarını tartışmıştır.

Giderek yaklaşımlarda olduğu kadar saptamalarda da değişimler başlamış, göçmen işçinin yerini “Frankurtlu Türkler”, “Berlinli Türkler”, “Brükselli Türkler”, “Belçikalı Türkler” almaya başladığı gibi çeşitli yerlerde yaşan Türk grupların “anavatanlarından uzakta yeni vatan yarattıkları” gibi değerlendirmelerle karşılaşmaya başlanmıştır.² Konunun önemli yönlerinden birisi budur. Söz konusu yeni vatandaki yeni nesillerin eski vatanla ilişkilerinin ne tür bir seyir göstereceği de yeni tartışmaları da beraberinde getirecektir. Ancak burada söz konusu olan bir başka nokta yeni topluma, direnç, uyum diyalektiğinin zamanla alacağı biçim içinde kendi kimliklerinin ne tür değişimlere uğrayacağı konusu bulunmaktadır. Bu çerçevede karşılaşılan bir kavram “eurotürkler”dir. Sosyoloji kökenli bir gazete yazarının önerdiği bu

¹ İmran Ayata, “Almanya’da Göçmen Kültürü: Resmi Dışlanma ile Vesayetçi Çokkültürcülük Arasında”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 82, Güz 1999, ss. 6-22, s. 6.

² Son örneklerden ikisi için bk. Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, *Belçika Türkleri Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008; Didem Danış & Verda İrtiş (der.), *Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

kavram (Konuyu bu şekilde “eurotürkler” olarak adlandıran ilk yazarlardan biri Hürriyet yazarı Ertuğrul Özkök’tür) batılılaşma yolunda ilerleyen Türkiye’ye eurotürklerin model oluşturacağı kabulü ile ilişkilendirilmiş olarak dile gelse de ABD’deki “Afro-amerikan” benzeri kavramlardan mülhem görüntü vermektedir.

Araştırmalarda “Türk kimliğinden bihaber yeni nesillerin yetişmesi” gibi yargılar yanında AB’deki Türklerin Türkiye’nin geleceğini temsil ettiği iddiaları da sıklıkla dile getirilebilmektedir. Avrupa’daki Türklerle ilgili saha çalışmalarındaki artışın yanı sıra bir şekilde artışa katkı yapılmaya devam edileceğini öner sürmek mümkündür. Erken dönem araştırmalar genelde bir Avrupa ülkesindeki Türk işçilerinin sorunları başlığı taşıırken giderek konu ve temalar farklılaşmıştır. Bilim araştırmaları yanında konu edebiyat ve başta sinema olmak üzere çeşitli sanatların konusu olduğu gibi gazete ve TV’ciliğin de çalışma alanı içinde yer almıştır.³

Erken dönemde Türk işçilerinin sorunları temalı çalışmalar geçen yarım yüzyılın da katkısı ile artık, 2., 3. 4. kuşak sorunları yanında toplumsallaşmanın detaylarına kadar ayrıntılandırmak özelliği göstermektedir. Geçen zaman da AB ülkelerindeki Türklerin profilinin gösterdiği değişimler yanında toplum bilimlerinde görülen paradigma değişimleri bu araştırmalarda görülen tema çeşitliliğinin belirleyicilikleri arasında yer almaktadır. İlk araştırmalar “işgöçü”, “işçi göçü” vb başlığı ya da çalışma/yaşama ortamına yönelik uyum/uyumsuzluk benzeri sorunlar teması çerçevesindeyken farklılaşma, kimlik vb söz konusu araştırmalar büyük ölçüde sahada yapılan gözlemler ve bu gözlemlerden çıkarımlar temelindedir. Geçen yarım yüzyılı aşkın süre içinde Avrupa’daki Türk nüfusun artışına paralel olarak konunun görüntüsü de çok yönlü olarak değişmeye başlamıştır. Konuya yaklaşımların ve konu üstüne çalışmaların çokluğu kaçınılmaz olarak bibliyografya çalışmaları⁴ yanında konu ile ilgili sürekliliği olan araştırma merkezlerini de zorunlu kılmıştır. Bunun yanı sıra Avrupa’daki geleneksel Türkoloji merkezleri, çeşitli disiplinler de konuyla ilgili olmuşlardır.

³ Tipik örneği Michale Richter’in çalışmasıdır. Bk. Michael Richter, *Geldiler ve Kaldılar... Almanya Türkleri’nin Yaşam Öyküleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

⁴ Nermin Abadan Unat-Neşe Kemiksiz, *Türk Dış Göçü, 1960-1984 Yorumlu Bibliyografya*, Ankara: SBF Yayını, 1986.

Olayın kendi başına bir işgöçü olmasından ülkeleri bağlayan anlaşmalarla düzenlenmiş işçi göçüne dönüşmesi çerçevesinde başlayan araştırmalar geçen zaman içinde olayın nitelik değiştirmesi sonucunda büyük ölçüde söz konusu Batı ülkelerinin kaygıları temelinde ortaya konan problematiklerle belirlenir olmuştur. Konumuz açısından en temel problematiklerden birisi budur ve konu üstüne yeterince düşünüldüğü de söylenemez. Daha da öteye söz konusu araştırmaların üniversitelerde diploma edinme ardından atama yükselme kriterleri içinde yer alması çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Türk işçilerinin çokça yaşadığı bir Batı ülkesi üniversitelerinde yapılan çalışmalarda sorunun kaynağı olarak Türk hükümetlerinin soruna duyarsızlığı ya da Türk insanının uyum konusunda gerekli çabayı gösterme yeteneğinden uzak olduğu türü sonuçlar diploma almaya imkan sağlarken aynı araştırma biraz değiştirilerek, bu kez söz konusu ülke yönetimlerinin gerekli çabayı göstermediği ya da söz konusu ülke halkının duyarsızlığı, önyargıları benzeri sonuçlarla Türk üniversitelerinde yükselme için değerlendirilebilmektedir.

Konunun başlangıcındaki “Almanya’daki Türk işçilerinin Sorunları” gibi çalışmaların bakış açısı dışında kalan, onların kaygılarını da kapsar ve açıklar çerçevedeki ilk çalışma “yurt dışına işçi gönderme olayı” olarak ele alan Korkut Tuna’nın çalışmasıdır. Söz konusu çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak konuya yaklaşımı ile ayrıldığı gibi o güne değin yaygın anlayıştaki çalışmaları da sınıflayabilme özelliği göstermektedir. Bunun yanı sıra söz konusu hareketin (işgöçü olarak 20. yüzyılın ikinci yarısı ardından başlayan hareketin) daha önceki göçlerden farklı özellikleri olduğunu da ilk saptayan söz konusu çalışmadır. Konunun önemini olduğu kadar yapılan çalışmaların niteliği söz konusu çalışmada “bu araştırmalarda kısa vadedeki avantaj ve dezavantajlar üzerinde durularak uzun vadede karşılaşılabilecek sorunlar ve olayın siyasi yönü unutulmaktadır” denilmektedir.⁵ Konuya yıllar sonra bir mülakat nedeniyle değinen Korkut Tuna dile getirmese de söz konusu çalışmanın soruna yaklaşımının süreklileşmemiş olması ciddi bir kayıp olarak kaydedilmelidir. Bu araştırmanın üstünden bir kuşak gibi bir zaman geçmesi yanında, ülke dışına çalışmak için giden Türklerle ilgili olarak, geçen zaman içinde bu çalışmada da dile getirilen ve birçoğu eleştiri konusu da yapılan yaklaşımların konuyu

⁵ Korkut Tuna, *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981, s. 55.

günümüzde kavramakta yetersiz kalması asıl önemlisi siyasi sonuçlarının görülmeye başlaması konuyu yeniden değerlendirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu çerçevede ilk belirtilmesi gereken nokta 20. yüzyıl içindeki sorunlara bağlı olarak başlayan işgöçü başlangıçta belki sınırlı çalışmalar temelinde ele alınabilir özellik gösterse de geçen zamanda nitelik değiştirmiştir. Olayın toplum sorunu olarak görülmekten kaçınılarak sadece işgöçü, üretim ve endüstri sorunu olarak görülmek istenmesi sorunu kavramaya engel oluşturmıştır. Olayın mutlaka sosyoloji sorunu olarak görülmesi gereği bulunmaktadır. Yapılan saha çalışmalarında büyük ölçüde söz konusu ülkelerdeki Türklerin gündelik sorunlarına kadar çeşitli güçlükler kayıt altına alınmıştır. Daha öteye Türkler arasındaki farklılaşmalar ve bu farklılaşmaların mümkün görünüşleri de dile getirilmiştir.⁶ Ancak söz konusu güçlüklerin aşılması bir yana yaşanan sorunların nitelik değiştirerek büyüdükleri daha farklı tartışmalara temel oluşturacakları kolaylıkla görülebilmektedir.

Konuya özel sayı ayıran Toplum ve Bilim Dergisi'nin 82. sayısı, "Avrupa Türkleri" başlığını taşımaktadır. Son dönemde toplum bilimleri yaklaşımları içinde yer almaya başlayan "Çokkültürcülük" paradigması temelinde konuya yaklaşım hakim eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa'daki Türklerin sorunların "çokkültürcülük" ya da "çok kültürlülük" içinde kavranmasından ziyade kavramın kendisinin tartışılması gereği bulunmaktadır.

Söz konusu ülkelerdeki Türk toplulukları ile Türkiye arasındaki ilişkilerin seyri de özellikle erken araştırmalarda karşımıza çıkan bir konudur. Ancak zamanla söz konusu ülkelerdeki Türklerle, Türkiye'nin etkileşimi çok yönlü bir nitelik kazanmıştır. Bu etkileşimin de konu açısından özel önemi bulunmaktadır.

AB ülkelerinin nüfus azalması -en azından nüfusun artmayışı- ve buna bağlı sorunlara çözüm olarak önümüzdeki dönemde de göçmene ihtiyaç duyacakları sıklıkla dile gelen bir konudur.⁷ Bundan da çıkabilecek olası sonuçlar bulunmaktadır. Yine tek tek ülkelerin göçmen politikaları yerine AB'nin giderek ortak bir tutum oluşturmaya başlaması ve AB ülkelerinin siyasi birliğe yönelemeyen ama siyasi birlik oluşturma potansiyelini koruyan örgütlenmesi içinde Avrupa'daki Türklerin birbirleri ile ilişkilerinde yeni boyut ve imkanlar

⁶ Bkz. Kadir Turan, *Almanya'da Türk Olmak*, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları, 1992.

⁷ Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 188.

getirdiği gibi Türkiye'nin de tek tek ülkeler yerine AB bütünlüğü içinde ve AB ile ilişki çerçevesinde sorunla ilişkili olmasına imkan vermiştir.

Günümüzde genel olarak sorunların değişimi ile birlikte AB içindeki Türk toplulukları yeni imkanlar yanında yeni güçlükler de karşılaşmaya başlamıştır. Özellikle 3. kuşak ve sonrasında kimlikle ilgili sorunların daha yakıcı olacağını öngörmek hiç de kehanet gerektirir bir durum değildir. Konu ile ilişkili literatür bunu tüm açıklığı ile göstermektedir. Kimlikle ilgili tartışmaların kendini hissettireceği ortamın arka planının etnik ve lokal kimlik donanımı ile yüklenmiş olması da üstünde düşünmeye değer bir konudur.⁸

Konuyla ilgili istatistiki veri bolluğuna karşılık, Türk sosyolojisi ve onun birikimi temelinde konunun kurcalanması gereği bulunmaktadır. Yanı sıra bir başka ülkeye ve başka toplumlara ait “diaspora edebiyatı” metinlerinin Türkçelerini yazmanın sorunu kavramaya elverişli olup olmadığı cevaplanması gereken bir sorundur. Bu nedenle de olayı, “uzun vadede karşılaşılabilecek sorunlar ve olayın siyasi yönü” temelinde ele almak gerekmektedir. Konu bu yönüyle de düşünüldüğünde kendimize sormamız gereken çeşitli sorular bulunmaktadır. Başlangıçta hangi nedenler söz konusu olursa olsun, böyle bir süreç başlamıştır. Daha da öteye bunun günümüzde aldığı şeklin çok yönlü olarak önemi bulunmaktadır. Ayrıca bu gelişmeler Avrupa coğrafyasından Türk toplumunun siyasi ve fiziki olarak dışlandığı döneme bağlı gelişmelerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir nokta AB süreci Soğuk Savaş koşullarının bir ürünü olarak karşımıza çıkmış olsa da günümüzde Soğuk Savaş sona erdiği gibi AB, kuruluşundan farklı bir form kazanarak, Batı dünya egemenliğini kendi coğrafyasından kaçırmış bir gücün, etkin olarak yer edinme arayışı çabasına dönüşmüştür. Bunda bir başına ne kadar yol aldığı ve alabileceği de ortadadır. Özellikle Batı dünya egemenliğinin Soğuk Savaş sonrası merkezinin çeşitli dayatma ve girişimlerine direnç gösteremediği bir kendine ait bir tavır da gösterememiştir. AB'nin iki ucundan tutulup kırıldığı bir görüntü yakın dönemde birden çok kez ortaya çıkmıştır. Polonya, İspanya, İngiltere gibi AB'nin çeper ülkeleri Batı egemenliğinin koalisyonuna ortak olurken özellikle merkezi Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok AB ülkesi buna katılmamış, fakat bir tutum da geliştirememiştir. Buna karşılık direnç gösteren Türkiye bu tavrı nedeniyle Batı dışında her yerde saygı görmüştür.

⁸ Konu açısından bk. Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*.

Günümüzdeki görüntüsüyle AB bir siyasi güç olmaktan ziyade buna can atmakla birlikte böyle bir güç oluşturmanın gerisindedirler. Bunda da şu veya bu enstrumantı (AB ordusu vb) olmamasından ziyade bir siyaset oluşturamaması, oluşturamıyor olması temel etkindir. Ancak AB ülkeleri Batı dünya egemenliğinin okyanus ötesinde olmasından da hoşnut değildirlere. Kendilerinin de sorunlar önünde bir sözü olduğu tartışma götürür bir durumda olsa da bundan vazgeçmiş değillere. AB ülkelerinin toplum güçleri ve bilim aracılığı ile 20. yüzyıl içinde kuşkusuz bu anlamda çeşitli arayışları vardı. Gurvitch, Braudel gibi isimlerin çabaları bu anlamda ilk akla gelenlerdir. Diğer yandan, Batı'da tarihi yaratacak ve insanlığı sonsuz mutluluğa erdirecek toplum gücü olarak tarif edilen proletaryanın 20. yüzyıldaki görüntüsünden hoşnut olmayanlar yeni toplum güçleri arayışına girmekte gecikmemişlerdir. Tarih deneyiminden yoksun, Afrikalı, okyanus adalarından gelme göçmenler ya da Batılı marjinal gruplar, üniversiteli gençler v.d. bu misyona layık görülse de Avrupa'daki sorunlu nüfus olarak tarif edilmekten geri durulmayan Türkler ve diğer Doğulu halklara bu misyon yakıştırılamamış olmalı ki onlarla ilgili ve onlardan destek alarak bir gelecek tasarımı öngören hiçbir kuramsal öneri de ortaya atılmış değildir. Daha da öteye söz konusu toplum gücü bırakın gelecekle ilgili tasarımlarda dayanılabilecek bir güç olarak tarif edilmeyi aksine "islamophobia"nın korku nesnesi olarak tarif edilmek istenmektedir. Oysa gerek üretimdeki rolleri, gerekse birliğin yaşlı nüfusunun sosyal güvenlik harcamalarının olası dayanağı nerdeyse tümüyle bu nüfustur. Elbette yarattıkları zenginlik ve değerlerle de...

AB üyesi ülke hükümetlerinin veya yerel yönetimlerinin söz konusu toplum güçlerini sorunu tanımlamaya ve çözüme ortak etmek yerine zaman zaman uyguladıkları "geri dönüşü teşvik" programları istenen başarıyı gösteremese de uygulanmaya devam etmiştir. Söz konusu geri dönüşü teşvik politikası sanat ve edebiyat eserleri aracılığı ile ve bu eserleri verilen ödüller, yapılan desteklerle de sürdürülmektedir. Söz konusu sanat eserlerinde, özellikle 2. ve 3. kuşak içinde belirlemeye başlayan sorunlu göçmen kökenli nüfusun Türkiye'ye dönüşü ile sorunlarından kurtulup huzura ulaştığı teması sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer nokta ekonomide liberasyon politikaları ve gümrük birliğine girişle birlikte yurt dışında belli dönem çalışan, yaşayan Türklerin yararlandığı gümrük

muafiyeleri temelindeki rantlar⁹ da zamanla ortadan kalkmaya başlamıştır. Soruna sadece AB ve ülkelerde yaşayan-çalışan insanların getirdiği iktisadi boyut temelinde yapılan çalışmalar da söz konusu nüfusun orada yerleşikleşmesi ile birlikte büyük ölçüde anlamını yitirmeye başlamıştır. Sorunun sadece, ekonomi, döviz, dış girdi v.d. düzeyinde görülmesinin eksikliğini bizzat sürecin kendisi sağlamıştır.

En başta konuya zaman içinde çok değişik yönlerden yaklaşılmış olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda, çocuklar, gençler, işsizler, kadınlar, politik mülteci olarak Avrupa ülkelerinde bulunanlar benzeri gruplar üzerine yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ortaya konan sonuçlar ve ulaşılan bilgiler de üstünde yeniden çalışılmayı, düşünülmeyi gerektirir nitelikler taşımaktadır. Söz gelişi Almanya'da endüstride çalışmak için giden Türk kadınlarında “özgürleşme eğilimleri” için geliştirilen kalıplarda “dinsel faaliyetin azalması”, “geniş aile ilişkilerinin çözülmesi”, “çekirdek aile kalıplarının benimsenmesi”¹⁰ gibi parametreler yer almaktadır. Bunun yanı sıra son dönemde benzer çalışmalarda dinin etkisinin artması, dini kimliğin öne çıkması daha öteye “cemaatleşme” gibi sonuçlar da karşımıza çıkmaktadır. Bu ve benzeri sonuçları geçen zamanın yarattığı değişimlerle bu değişimlerin temel dinamikleri gözardı edilmeden birlikte yeniden düşünülüp değerlendirilmesi gereken sorunlar ortaya koymaktadır.

Özellikle AB ülkelerine gidip çalışıp yerleşmiş olan yurttaşlarımız ve onların devamı olan nesiller, yıllar önce “işgücü göçü” vb adlandırmalar altında tasnif edilmek istenen, bu kalıba sığmakta sorunlar çıkmaya başlayınca da genel Batılılaşma siyaseti içinde değerlendirilip bu siyasete bağlı misyon yüklenerek “euro-türkler” vb adlarla da anılmaya başlanmıştır. Sorunların nitelik değiştirmesi ile birlikte de kimlik tartışması içinde sorunun ele alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Kimlik tartışması kuşkusuz sorunun kavranılışına temel olacak bir tartışma olmakla birlikte kimlik tartışmasının da çeşitli güçlükleri bulunmaktadır. İlk olarak kimlik değişmez, durağan bir konu değildir. Söz konusu araştırmalarda da görüleceği gibi çeşitli tutum alışlara bağlı kimlikler ortaya konabilmektedir. Bunu en açık AB ülkelerinin soruna yaklaşımlarının basında yer alışında görmek mümkündür. Türkiye kökenli etnik

⁹ Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, 2. baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 149.

¹⁰ Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, s. 168.

gruplara olumlu yaklaşım bu gruplar içindeki suçlular ve suça karışma potansiyeli olan kesimler söz konusu olduğunda bunların, “Türk”, “Türkiye kökenli” ya da “Anadolu kökenli” olarak adlandırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada belirtilmesi gereken asıl sorun da kimliğin de tarihsel deneyim temelinde kazanıldığı ve değiştiğidir. AB ülkeleri başlangıçta gelen göçü kendi içlerinde eritebileceklerini düşünmüş olabilirler. Ancak sonuç böyle olmamıştır. Aksine bir direnç oluşmuştur. Asıl anlaşılması gereken budur ve doğrudan sahip olunan kimliğe verilen önemle ilgilidir. Günümüzde sık kullanılmasa da Türkçede “Türkopol” diye bir sözcük bulunmaktadır. Başlangıçta, Bizans (Batı) hizmetindeki Türk anlamına gelen bu sözcük zamanla Bizans’ın ortadan kalkışı ile kullanımdan kalkmıştır. Henüz Orta Asya Türk halkları ile aramızda görüldüğü Batılılarca da dile getirilen türde (Türk-Türkî ayrımı) bir ayrım AB ülkelerindeki Türk nüfusla aramızda söz konusu değildir.¹¹

AB ülkelerindeki Türk topluluklarının, Türk toplumunun kimlik edinme deneyimi temelinde kimlik kazanmış tüm diğer Doğulu kökenli toplulukların da Türk mü Türkopol mü olacakları doğrudan Türk toplum kimliğinin Avrupa’nın geleceğinde kazanacağı niteliğe bağlı olarak şekillenecektir. Kuşkusuz bunda temel rol de Türk toplum kimliğine içeriğini kazandıracak olan Türkiye Türklüğüdür. O nedenle de Türk sosyolojisinin konuya ilgisinin AB’deki Türkler kadar Türkiye için de önemi bulunmaktadır. Bunun dışında “ötekinin bilimi” olarak tanımlanan antropoloji, ya da öbür toplum bilimleri aracılığı ile ne tür bilgiler elde edileceği ve bunun kimin ne işine yarayacağı açıklığa kavuşturulması gereken bir konudur.

¹¹ Recep Ertürk, “Türkiye ve Orta Asya Türk Dünyası”, *Sosyoloji Dergisi* 3. Dizi, 8. Sayı, 2004, ss.77-90, s. 89.